

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

DR DEJAN MILENKOVIĆ

**VODIČ KROZ
ZAKON O ZABRANI
DISKRIMINACIJE**

**PRIRUČNIK
ZA UČENIKE**

BEOGRAD, 2010

SADRŽAJ

UVOD	3
PRAVA DETETA I ZABRANA DISKRIMINACIJE	
OBAVEZNA PRAVILA O PONAŠANJU LJUDI U DRUŠTVU	
I ZABRANA DISKRMINACIJE	7
PRAVA DETETA KAO „UNIVERZALNA PRAVA“	9
DECA KAO RANJIVA DRUŠTVENA GRUPA	13

dr Dejan Milenković
Vodič kroz Zakon o zabrani diskriminacije
Priručnik za učenike

izdavač
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

za izdavača
Sonja Biserko

ISBN 978-86-7208-165-7
COBISS.SR-ID 175045644

Ovaj vodič je deo šireg projekta "Promovisanje antidiskriminatornog ponašanja i prakse" koji se realizuje uz podršku Fonda za otvoreno društvo

UVOD

Detinjstvo danas podrazumeva drugačiji život od onog koji žive odrasli; čitaju se drukčije knjige, igraju se drukčije igre, rečnik i reči su drukčiji od onih koje koriste odrasli, odeća je različita, „sluša se“ drukčija muzika, a deca se još uvek posmatraju kao „nedovršene“ osobe.¹

Dečiji svet se često označava kao „svet nevinosti“, za razliku od „sveta odraslih“ koji karakteriše znanje, umeće ali i odgovornost. **Detinjstvo**, prema nekim mišljenjima, podrazumeva fazu ljudskog života u kojoj je sve što dete radi drukčije od onog što rade odrasli, s tim što dete nema dovoljno psihofizičkih sposobnosti da o bilo čemu odlučuje, te to odrasli moraju da čine umesto njega. Detinjstvo je faza u razvoju ljudskog bića u kojoj se mora posvetiti dužna pažnja osobenostima svakog deteta. Granice detinjstva trebalo bi da budu tamo gde se ono završava, što je nesporno, kada se granica utvrdi pravnom normom. Ali suštinska granica o momentu „prelaska“ iz detinjstva u zrelo doba jeste pitanje u kome posebnu reč imaju i psihološko i sociološko i pravno stanovište, što je problematično i često dovodi do arbitrarnosti.²

Ipak, čini se da svako od nas postaje „zreo“ u jednom specifičnom momentu koji je u principu individualna kategorija svakog mladog čoveka. Pravni sistemi različitih zemalja poznaju različite termine kao što su dete, maloletnik (mlađi i stariji), omladina, mladi... U psihologiji se koristi termin *adolescent* za stariju decu i mlade odrasle osobe ili *odojčad* za bebe. Stari Rimljani su u svom pravnom sistemu pravili razliku između tri perioda detinjstva: period u kome dete još ne govori, period pre pubereta u kome je detetu potreban tutor, i period kada dete još uvek nije dostiglo punoletstvo i u kome je još uvek potrebno starije odraslih.³ Konvencija Ujedinjenih nacija o pravu deteta **definiše dete** kao

1 Uporediti: Marina Janjić Komar, Mirjana Obretković, *Prava deteta prava čoveka*, Dosije, Beograd, 1996, str. 13.

2 Nevena Vučković Šahović, *Prava deteta i međunarodno pravo*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2000, str. 18–22.

3 Obrad Stanojević, *Rimsko pravo*, „Službeni list SRJ“, Beograd, 1995, str 123–124.

4 **svako ljudsko biće koje nije navršilo osamneaset godina života**, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiće ranije.⁴

Najveći deo **dece** istovremeno su i **učenici**. Deca pohađaju osnovnu a zatim i srednje škole kako bi jednog dana ušla u svet odraslih i kako bi i sama postala „zrela“ bića koja samostalno nose teret svojih umeća, sposobnosti ali i teret odgovornosti. Obrazovanje i vaspitanje podrazumeva **sistem vrednosti**. Odabir sistema vrednosti u vaspitanju od ključnog je značaja, a usvajanje sistema vrednosti jeste kontinuirani proces u kojem pojedinac takve vrednosti usvaja kao sopstvena merila i kriterijume, a zatim i postupa u skladu sa njima. Škola, kao osnovna institucija obrazovno-vaspitnog delovanja u značajnoj meri određuje sadržaj i tok umnog razvoja učenika. Zato je i sama škola, a pre svega nastavnici kao učesnici obrazovnog procesa, dužna da u vaspitno-obrazovnom procesu obezbedi i „nauči“ svoje učenike da poštuju određene vrednosti, pre svega „univerzalne vrednosti“. Jedna od takvih vrednosti je i **zabrana diskriminacije**.

Ona je kao vrednost i osnovno ljudsko pravo garantovano i **decima**. Između ostalog i kroz **Konvenciju o pravima deteta**. U ovom međunarodnom dokumentu, izričito je predviđeno da će države (strane ugovornice) koje prihvate ovu Konvenciju, **poštovati i obezbeđivati prava** utvrđena ovom Konvencijom **svakom detetu** koje se nalazi pod njihovom jurisdikcijom bez ikakve diskriminacije i **bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko i drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status deteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja**. Strane ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće mere kako bi se obezbedila zaštita deteta od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja zasnovanog na statusu, aktivnostima, izraženom mišljenju ili uverenju detetovih roditelja, zakonskih staratelja ili članova porodice.⁵

4 Upporediti: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*, Generalna skupština UN, 20. novembar 1989. godine, član 1.

5 Upporediti: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*, Generalna skupština UN, 20. novembar 1989. godine, član 2–3.

Ovaj Priručnik posvećen je deci – učenicima, bez obzira na njihovu rasu, nacionalno poreklo, etničku pripadnost, zdravstveno stanje ili ma koje drugo lično svojstvo, sa ciljem da samostalno, ili uz pomoć roditelja i nastavnika, razumeju značaj zabrane diskriminacije kao univerzalne vrednosti. Priručnik nije „vezan“ za neki poseban razred osnovne ili srednje škole ili određene godine života. Ipak, s obzirom na psihofizički razvoj deteta, Priručnik je prevashodno namenjen učenicima završnih razreda osnovne škole kao i učenicima srednje škole, odnosno adolescentima ili, kako su to stari Rimljani rekli, „onima koji još uvek nisu dostigli punoletstvo i još uvek im je potrebno staranje odraslih“.

Poštovani učenici, ako ste se na bilo koji način „prepoznali“ u deci i mladima koja su na „pragu“ da započnu potpuno samostalan i nezavistan život, za koji vam neće trebati „tutori“ i u kojem ćete veoma brzo potpuno sami moći da „odlučujete“, te ako smatrate da ste dovoljno „zreli“ i spremni da na sebe preuzmete ne samo svoja prava već i obaveze i odgovornosti, ovaj Priručnik će vam biti od velikog značaja, i to iz dva razloga: 1) da biste razumeli šta je to zabrana diskriminacije kao univerzalna vrednost; 2) da biste mogli da uočite da vam znanje o zabrani diskriminacije može pomoći da sebe ili druge učenike i decu koja vas okružuju i sami „zaštite“ od bilo kakvog oblika diskriminacije ili diskriminatorskog postupanja.

SONJA BISERKO

PRAVA DETETA I ZABRANA DISKRIMINACIJE

Obavezna pravila o ponašanju ljudi u društvu i zabrana diskriminacije

Da bi ljudi mogli da žive u društvu, potrebno je ustanoviti određena „pravila“. Neka od njih nas obavezuju samo moralno. Ali neka imaju karakter „**obaveznih**“ pravila koja su garantovana „**državnim**“ autoritetom. Obavezno pravilo ponašanja garantovano državnim autoritetom zove se još i „**pravna norma**“. Njih donosi država. Da bi ona „**važila**“, obavezna pravila se donose u određenom postupku od strane nadležnog državnog organa.

Jedan od najznačajnijih državnih organa svakako je skupština, ili kako se u svetu češće naziva – parlament. Pravnu normu parlament donosi u specifičnoj „**formi**“. Ta forma u kojoj je „**oblikovano**“ obavezno pravilo o ponašanju ljudi, a koje garantuje država i donosi ga parlament najčešće jesu ustav i zakoni.

Zabrana diskriminacije, kao „**univerzalne vrednosti**“ važno je **Ustavom zajamčeno ljudsko pravo**. Ustav Republike Srbije u članu 21. zabranjuje diskriminaciju, iako izričito ne određuje pojam diskriminacije. I brojne druge odredbe Ustava, naročito one koje se odnose na ljudska i manjinska prava i slobode neposredno ili posredno odnose se na zabranu diskriminacije.

Republika Srbija, tačnije Narodna skupština Republike Srbije, sredinom 2009. godine, usvojila je **Zakon o zabrani diskriminacije**. Zabrana diskriminacije je temelj i jedna od **osnovnih vrednosti demokratskog društva**. Koliko je ovo ljudsko pravo kao savremena demokratska tekovina važna pokazuju i brojni međunarodni dokumenti koji garantuju zabranu diskriminacije. Srbija kao zemlja u tranziciji na putu je da s vremenom dostigne ove standarde. Donošenje Zakona o zabrani diskriminacije jeste jedan od značajnih koraka u tom pravcu. Nakon usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije, neophodan je i naredni, ništa manje značajan korak. To je njegova **realna primena** odnosno **implementacija**.

Poslednjih nekoliko decenija nastaju i sve više se razvijaju i organizacije koje čine više država, koje takođe „utvrđuju“ određena pravila, koje je obavezna da ispuni svaka **država članica** takve organizacije, odnosno država koja je prihvatila dokument koji je u formi međunarodnog pravnog akta (najčešće Konvencije) usvojila takva organizacija. To je na primer, Organizacija Ujedinjenih nacija (OUN) ili Savet Evrope. **Zabrana diskriminacije** je kroz dokumente ovih organizacija utvrđena kao „univerzalna vrednost“ demokratskog društva, koju je država članica dužna da poštuje. Između ostalog, **Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta**, garantuje nediskriminaciju dece u vezi sa ostvarivanjem prava garantovanim deci a koja su utvrđena ovom Konvencijom.

Svaki učenik u jednom životnom dobu mora bi da bude upoznat sa univerzalnim vrednostima kakva je i **zabrana diskriminacije**. Konkretno, kada je reč o zabrani diskriminacije, za to postoje i dva posebna razloga:

prvi je da đak, naročito u odnosima sa drugim učenicima, **ne vrši diskriminaciju drugih đaka**, naročito one dece koje „pripadaju“ različitim marginalizovanim društvenim grupama;

drugi je, da bi i sami đaci mogli da prepoznaju slučajeve diskriminacije kojima su izloženi lično, ili kojima su izloženi drugi đaci, pa i druge društvene grupe. Na taj način, i sami đaci mogli bi da pomognu sebi i drugim učenicima ili drugim društvenim grupama da se „suprotstave“ kršenju zabrane diskriminacije, s ciljem da se takvi diskriminatorski postupci prema konkretnom učeniku ili grupi učenika ili nekoj drugoj društvenoj grupi spreče i adekvatno kazne.

Prava deteta kao „univerzalna prava“

Organizacija Ujedinjenih nacija je 1989. godine otvorila za potpisivanje **Konvenciju o pravima deteta**. Na ovaj način, deca su, kao posebno ranjiva društvena grupa, „dobila“ i svoja sopstvena i posebna prava u svim državama koje su ovu Konvenciju potpisale i ratifikovale, među kojima je i Srbija. To konkretno znači da su ove države u obavezi da svoje pravne sisteme prilagode Konvenciji te da u svojim zakonima i drugim dokumentima garantuju efikasno ostvarivanje prava dece.

Tako na primer, svako dete **ima neotuđivo pravo na život**, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj. Država ima obavezu da štiti i, ukoliko je to potrebno, obezbedi i ponovo uspostavi sve **bitne aspekte detetovog identiteta** što uključuje ime, državljanstvo i porodične veze. Dete **ima pravo da živi sa svojim roditeljima**, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku oceni da je odvajanje od roditelja u najboljem interesu deteta. Dete **ima pravo da održava kontakt sa oba roditelja** ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja. Država je u obavezi da **predupredi kidnapovanje i zadržavanje dece u inostranstvu**, bilo da to radi roditelj ili neko drugi i da u tim slučajevima preduzima odgovarajuće mere.

Dete ima pravo na **slobodu izražavanja sopstevnog mišljenja** i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču. Dete ima pravo da **slobodno izražava svoje poglede**, da traži, prima i saopštava informacije i ideje svih vrsta i na razne načine, bez obzira na granice. Država će poštovati pravo deteta na **slobodu misli, savesti i veroispovesti** i pravo i obavezu roditelja da ih o tome usmerava. Deca imaju pravo na **slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja**. Deca imaju **pravo na zaštitu od**

mešanja u njihovu **privatnost**, dom, porodicu i ličnu prepisku i pravo na zaštitu svoje časti i ugleda. Država će obezbediti da deca imaju **pristup informacijama**.⁶

Oba roditelja **imaju zajednički odgovornost** za podizanje deteta. Država će pomoći roditeljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje dece i obezbediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu i brigu o deci. Država će **zaštititi dete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja** ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja.⁷

Dete ima pravo na najviši mogući **standard zdravlja i zdravstvene zaštite**. Dete ima pravo na **socijalnu zaštitu** uključujući i socijalno osiguranje, kao i pravo na životni standard koji odgovara njegovim fizičkom, mentalnom, moralnom i socijalnom razvoju. Dete ima pravo na **obrazovanje**, a država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i dr. Dete ima pravo na **zaštitu od rada** koji ugrožava njegovo zdravlje, obrazovanje i razvoj. Deca imaju pravo na **zaštitu od upotrebe narkotika i psihotropnih droga**, a država ima obavezu da spreči upotrebu dece u proizvodnji i prometu droga.⁸

Država je dužna **da zaštiti decu od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja**, uključujući prostituciju i pornografiju. Država je obavezna da preduzme sve odgovarajuće mere da **spreči otmicu, prodaju i trgovinu decom** kao i druge oblike iskorišćavanja dece. Nijedno dete **ne sme biti potvrđeno mučenju, okrutnom postupanju ili kažnjavanju niti nezakonitom hapšenju i lišavanju slobode**.⁹

6 Uporediti: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*, Generalna skupština UN, 20. novembar 1989. godine, članovi 5–17.

7 Uporediti: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*, Generalna skupština UN, 20. novembar 1989. godine, članovi 18–21.

8 Uporediti: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*, Generalna skupština UN, 20. novembar 1989. godine, članovi 24–29 i članovi 32–33.

9 Uporediti: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*, Generalna skupština UN, 20. novembar 1989. godine, članovi 34–36.

Pojedina lična svojstva deteta takođe su osnov „posebnih prava“ kao i posebne zaštite koja takva deca uživaju. Ovde se pre svega misli na **decu bez roditelja** kao posebno ranjivu kategoriju dece, zatim **decu izbeglice, invalidnu decu i decu ometenu u razvoju, decu pripadnike manjina** i drugu, shodno ličnom svojstvu, posebno ugroženu decu.¹⁰

Sva prava primenjuju se na svu decu bez diskriminacije. Države **imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije** i da preduzimaju pozitivne akcije s ciljem promocije njihovih prava.

¹⁰ Uporediti: *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta*, Generalna skupština UN, 20. novembar 1989. godine, članovi 20–23, član 38. i dr.

Deca kao ranjiva društvena grupa

Posebna obaveza svake države jeste da obezbedi prava deteta. Sve do pre nekoliko decenija, ona su postojala uglavnom u sferi morala, na nivou u kome se pretpostavljaju ljubav, pažnja, briga i usmeravanje deteta. Konvencija o pravima deteta priznaje autonomiju ličnosti deteta. Prava koja su do skoro bila prizanta samo odraslima, kao na primer izražavanje mišljenja, primanje informacija i sl., postala su samostalna prava deteta.

Na ovaj način država je u obavezi da „štiti“ dečija prava i decu kao posebno ranjivu društvenu grupu. Ipak, i deca se između sebe razlikuju po određenim ličnim svojstvima. Stoga, neka deca, ili grupe dece uživaju i posebnu i specifičnu zaštitu ili prava zato što su posebno ugrožena, odnosno „ranjivija“ nego druga deca. Na primer, deca invalidi, ili deca izbeglice, ili romska deca ili deca drugačije nacionalne ili verske pripadnosti, bolesna deca, ili deca koja nemaju roditelje ili ona čiji su roditelji siromašni. Da bi ova deca imala jednake mogućnosti i šanse, ili jednaka prava kao i sva druga deca, različite službe pružaju im i posebnu zaštitu ili se od takvih službi zahteva da jednako postupaju sa decom sa navedenim ličnim svojstvima kao i sa ostalom decom.

Međutim, i druga deca, naročito učenici, treba da razumeju da takvoj deci treba pomoći, da ih ne treba izvrgavati ruglu, te da ih ne treba maltretirati, naročito ne po osnovu etničke ili polne pripadnosti, boji kože, materijalnom ili zdravstvenom stanju, niti ih na bilo koji način „izolovati“ od ostale dece. Njima treba pružiti ruku prijateljstva i aktivno ih uključiti u svoje društvo u školi ili svom kraju. Jer to što su naki način „drukčiji“, ne znači da „vredne“ manje nego ostali.

Doba detinjstva i adolescencije, podrazumeva i značajne „fizičke“ promene kod svakog deteta. Stoga valja biti veoma obazriv.

Nekoliko važnih saveta i preporuka deci: Nemojte se nekom rugati, ili ga nazivati pogrdnim imenima, omalažavati ili vredati, zato što je „debeo“ ili „mršav“, „mali“ ili „veliki“, jer svako dete „sazreva“ kako psihički tako i fizički.

14 Naročito nemojte da se rugate nekome jer je drukčije boje kože ili bolestan, ili, samo zato što je devojčica ili zato što nema novca za nove i skupe patike. Nemojte drugu decu ogovarati, izbegavati, ignorisati, širiti laži i glasine zbog nekog njihovog ličnog stvojtva, i na taj način ih izolovati od sebe ili svog okruženja.¹¹

Sve ovo može da bude uzrok diskriminacije. A dete koje se „diskriminator-ski“ ponaša prema drugoj deci, često to čini i kao odrastao čovek prema drugim ljudima. Zato kao deca i učenici morate biti svesni da kada „uđete“ u svet odraslih, takvo ponašanje ne samo da za „odrasle“ nije „moralno“ ni „društveno“ prihvatljivo, već je i zakonom kažnjivo.

Drugi deo ovog Priručnika treba da vas upozna sa Zakonom o zabrani diskriminacije, i različitim oblicima diskriminatorskog ponašanja prema deci od strane odraslih, različitih službi, državnih organa i drugih lica. Upoznavanje sa zakonom može vam pomoći da jasno uočite šta je to diskriminacija, da preispitate vaše postupke koji mogu imati takav karakter, ali i da sami uočite određene oblike diskriminacije koje različite institucije vrše, ili mogu da vrše prema vama i vašim prijateljima – učenicima i deci.

11 Uporediti: Grupa autora, *Šta je danas bilo u školi – Priručnik za roditelje*, UNICEF, Beograd, 2008.

